

Natalia GRĂDINARU

TRADIȚII DE GESTIONARE RAȚIONALĂ A RESURSELOR MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR ÎN CONSTRUCȚIA CASEI

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.3956790

Rezumat

Tradiții de gestionare rațională a resurselor mediului înconjurător în construcția casei

În conformitate cu noua paradigmă a dezvoltării durabile, bazată pe principiile coexistenței echilibrate a societății și a mediului natural, în ultimele decenii s-a acordat o atenție sporită conservării resurselor naturale și diversității biologice. În acest scop, au fost create rezervații naturale, care reprezintă spații naturale valoroase din punct de vedere științific, destinate păstrării și restabilirii unui sau a mai multor componente ale naturii. Aceste spații reprezintă concomitent și rezervații culturale, adevărate „depozite” de elemente ale patrimoniului cultural. Semenii acestor locuri sunt purtătorii unei culturi milenare și modele vii de organizare a unei economii „verzi”, integrându-se perfect în mediul înconjurător și formând împreună un tot armonios. Așezările, gospodăriile, locuințele sunt mostre ce indică dorința omului de adaptare la condițiile naturale, de cunoaștere a specificului lor și de utilizare/reutilizare a resurselor naturale. Plecând de la această observație, am considerat oportun de a dezvălui în acest studiu formele tradiționale de gestionare rațională a resurselor mediului înconjurător în construcția casei, dar și cunoștințele tradiționale legate de proprietățile resurselor folosite.

Cuvinte-cheie: tradiții, resurse naturale, raționalitate, materiale de construcție, spațiul pruto-nistean.

Резюме

Традиции рационального управления ресурсами окружающей среды при строительстве жилища

В соответствии с новой парадигмой устойчивого развития, основанной на принципах сбалансированного сосуществования общества и природной среды, в последние десятилетия повышенное внимание уделялось сохранению природных ресурсов и биологического разнообразия. С этой целью были созданы природные заповедники, которые представляют собой ценные с научной точки зрения природные пространства, предназначенные для сохранения и восстановления одного или нескольких компонентов природы. Данные пространства одновременно выступают и культурными заповедниками, подлинными «кладовыми» элементов культурного наследия. Жители этих мест являются носителями тысячелетней культуры и живыми примерами организации «зеленой» экономики, которая органично интегрируется в окружающую среду и образует вместе с ней гармоничное единство. Поселения, домохозяйства, жилища – это модели, в которых отражено желание человека адаптироваться к природным условиям, познать их особенности, а также его стремление к использованию / повторному

использованию природных ресурсов. Исходя из этого наблюдения, мы сочли целесообразным раскрыть в данном исследовании традиционные формы рационального управления ресурсами окружающей среды при строительстве жилища и традиционные знания, связанные со свойствами используемых ресурсов.

Ключевые слова: традиции, природные ресурсы, рациональность, строительные материалы, Пруго-Днестровское пространство.

Summary

Traditions of environmental stewardship in the construction of houses

According to the new paradigm of durable development based on the principles of equilibrated coexistence of a society and of natural environment, natural resources conservation and biological diversity claimed increased attention in the recent decades. In this scope, natural reservations were created – valorous natural areas from the scientific point of view, designed to save and reconstruct one or more components of nature. These areas are at the same time cultural reservations, true “deposits” of cultural heritage elements. Similar to those places are representatives of millennial cultures and live models of a “green” economy management, which perfectly integrate in environment and form with it a harmonious unit. Settings, households, and houses are samples indicating human desire of adaptation to the natural conditions, their knowledge and usage/recycling of natural resources. Considering this, I found it suitable to reveal in this article some traditional forms of environmental stewardship in the construction of the houses, as well as traditional knowledge about characteristics of the utilized resources.

Key words: traditions, natural resources, rationality, construction materials, Prut-Dniester space.

În era „locuințelor inteligente”, ce asigură un plus de confort prin preluarea unora din sarcinile omului (încălesc casa în preajma venirii locatarilor, aprind lumina electrică, urmăresc bugetul de cheltuieli și venituri și chiar povestesc basme copiilor), o mare parte din populația Terrei își duce existența la limita sărăciei, printre mormane de gunoaie sau în locuri infecte de radiații dăunătoare.

Asigurarea cu locuințe constituie una din sarcinile ce necesită rezolvare urgentă pentru guvernele multor țări, în special pentru administrația megapolisurilor. Chiar dacă în unele orașe oferta de vânzare a caselor depășește cererea, condiția materială a populației nu se schimbă, or majoritatea dispune de ve-

nituri modeste. Pentru a ieși din criză, designerii de interior vin cu soluții originale, de creare a unor case accesibile oricărui buzunar.

Una dintre aceste soluții manifestă ca esență ideea reîntoarcerii către experiența în domeniul construcției, acumulată de fiecare țară în parte, consecință a condițiilor geo-climatice, economice și sociale.

Dar, o locuință de tip tradițional implică, în primul rând, înscrierea în cadrul natural, abordând astfel probleme ce țin de valorificarea resurselor naturale, conservarea lor și reciclarea deșeurilor menajere.

Toate aceste fapte ne duc cu gândul la modul de viață tradițional, la formele tradiționale de construcție, amenajare și menținere a locuinței, într-un final, dumerindu-ne de raționalitatea existenței în cadrul comunităților rurale și de felul non-invaziv de acțiune asupra mediului.

Raportarea perfectă la mediul natural, dezlegarea tainelor lui și folosirea acestora în scopul creării de bunuri materiale și culturale, relevă gândirea și filosofia de viață a țaranului; o filosofie în care nimic nu este făcut la întâmplare. În cadrul acestui sistem, fiecare verigă funcționează ireproșabil, antrenând la rândul ei și alte resorturi. Uzarea cel puțin a uneia dintre verigi era în stare să provoace tulburări întregului sistem. Această funcționare ireproșabilă este numită în literatura de specialitate organizare rațională a societății [11, pp. 30-33] și denotă faptul că omul din mediul nostru rural a știut, poate mai bine decât alții, să exploateze terenul și resursele naturale fără să ajungă la degradarea lor. Mai mult ca atât, ajunge să-și organizeze viața într- așa fel, încât și puținele deșeuri care-i rămâneau, erau reintroduse în circuit, devenind stimulatori de creștere (cenușa aruncată peste zarzavaturi/ la rădăcina pomilor) sau materiale aderente în crearea de bunuri materiale (lâna pusă în ceamur).

Pornind de la aceste realități, am inițiat acest studiu care, trasând punți de legătură între diferite discipline (etnologie, botanică, economie), nu pretinde, totuși, a fi exhaustiv, ci, mai degrabă o încercare de sinteză asupra unor puncte de vedere și a rezultatelor cercetării de teren, care vor putea fi luate, probabil, în considerație în proiectarea de locuințe ecologice sau în găsirea de soluții pentru diminuarea efectelor de poluare asupra mediului rural.

Ne propunem, așadar, să demonstrăm că posedând un bagaj impresionant de cunoștințe despre mediu inconjurător, țaranul din spațiul pruto-nistrean și-a creat locuința chibzuit și rațional, ținând cont de realitățile istorice (desele invazii ale străinilor), social-economice și de mediu.

Condițiile de mediu au determinat pentru locuințele tradiționale rezolvări spațiale și volumetrice

specifice fiecărei zone. Una din principalele norme prevăzute era *orientarea casei corect în raport cu miediu*.

Astfel, teritoriu aferent oricărei așezări a fost bine gândit, ca un sistem, ca un „tot” unitar, fiecărei palme de pământ dându-i-se o utilizare bine definită. În aceste sens, amplasarea gospodăriei propriu-zise se făcea spre punctele cardinale favorabile ecologic. Deosebit de semnificative în acest context sunt gospodăriile din zonele de deal, unde denivelările pământului l-a obligat pe localnic să recurgă la tot felul de soluții, în scopul utilizării oricărei bucăți de teren. Așa se explică temeliile inegale ca înălțime, la aceeași casă (într-o parte foarte joasă, aproape de nivelul solului, în cealaltă ajungând până la 1 m–1,5 m), adăposturile pentru animale, amplasate chiar în coasta dealurilor (specific satelor din zona de nord – Edineț, Briceni), altele ele sunt săpate într-un mal, format din înclinările terenului.

De asemenea, se insistă ca principalele încăperi să fie amplasate cu orientare spre zona însorită. Astfel, în spațiul nostru cultural casele, de cele mai dese ori, erau orientate cu fața spre răsărit. „Se așează casa cu fața la răsărit sau la miazăzi, ca să aibă lumină multă și să fie ferită de crivăț sau de vânt mare” [8, p. 63].

Spre mijlocul sec. XX, casa a început a fi poziționată paralel cu căile de acces [9, p. 68]. Acest fapt se explică de către țaranii români în următorul fel: „casa se pune cu fața la drum înadins, să mai vadă omul cine trece pe drum, că doar nu or fi pustnic” [8, pp. 63-64].

Nu se îndătina de a se face case pe locuri pustii, pietroase, fiindcă se credea că acolo locuiesc duhuri necurate. La fel, erau evitate locurile de la răscruți, care în concepția populară sunt nefaste, or „pe la răscruți mereu se întâmplă să moară vreo-unul în vreo întâmplare... mai înainte se călcau de căruțe, amu sî fac accidenti” di ajung cu mașinile până în casa omului”.

Modalitatea de folosire a fiecărei categorii de teren extravilan a creat, în ultimă instanță, ocupația, aceasta la rândul ei solicitând un anumit tip de adăpost, cu funcții bine precizate. Forma caselor depindea în mare măsură de lungimea lemnului adus din pădure sau cumpărat; dimensiunile caselor erau mici – 5/4 sau 6/4, 7/8 [4, p. 135]. Acoperișul, de înălțime mijlocie, are patru pante sau două și fronton (lunca Prutului).

Urmărind evoluția *sistemului constructiv al pereților*, consemnăm câteva tehnici de construcție tradiționale: casele de amnare, tehnica chirpiciului, case cu pereți din lut turnat cu scândura, mai târziu case din cărămidă/cotileț.

Tehnica chirpiciului a fost bine cunoscută. Chirpiciul se făcea dintr-un amestec de lut, paie și băligar de cal, în locurile lutoase și cu apă îndeajuns, pentru a nu utiliza resursele de apă din fântâni. Se frământa bine cu picioarele sau cu caii, apoi se puneau în tipare dreptunghiulare. Uscarea se face prin expunere la soare. Pentru zidire se folosește în general ca liant o pastă obținută prin amestecul pământului cu apa și, în unele cazuri cu adaos de var. Construcțiile realizate din chirpici se comportă bine în timpul activității seismice deoarece materialul este flexibil și permite deplasări ce nu afectează structural clădirea, fiind case care „respiră” foarte bine, mai ales cele cu acoperiș de paie și pardoseala de lut. Dacă casa era periodic lipită și îngrijită, durata de viață a unei construcții din chirpici putea să întrecă vârsta de 100 de ani. În general, casele din chirpici nu aveau temelie, fiind așezate pe o structură din lemn, cu compartimentări făcute din piatră.

O altă tehnică de construcție din argilă este specifică mai mult zonelor complet lipsite de lemn. Tehnica prevedea ridicarea pereților prin suprapunerea succesivă a unor straturi de pământ moale numit ceamur sau lut amestecat cu paie (*pereti din lut turnat*), care se realiza prin punerea între scânduri a lutului amestecat cu paie. După ce se usca lutul, scândurile se ridicau, și se turna alt rând de lut. Acțiunea se repeta până nu se ridică întreg peretele.

În partea de răsărit a zonei centrale, unde piatra de calcar se găsește chiar la suprafața solului, casele sunt construite cu pereții din piatră. Detaliile decorative sunt asemănătoare cu cele în lemn (zonei Răutului de jos).

Pentru o bună protecție termică, locuința tradițională din unele zone (zona de sud) dispune de anexe alipite spre direcția vânturilor dominante, care constituiau atât elemente cu rol protector, cât și cu un grad înalt de utilitate. Fiind inclusă în componența unei clădiri alungite, locuința din zona de sud cuprinde sub același acoperiș grajdurile pentru vite, hambarele și spre deosebire de alte zone este amplasată cu axa perpendiculară străzii și acoperită în două pante.

Tot în scop de protecție termică, locuințele din spațiul pruto-nistean sunt dotate cu tindă, care de multe ori încorporează și un cuptor de copt.

Dimensiunile ferestrelor și modul de deschidere al lor sunt dovezi grăitoare despre raționalitatea construcției tradiționale și dorinței de conservare a resurselor naturale. Astfel, mărimea ferestrelor era la limita necesară asigurării iluminării și ventilării, evitându-se pierderile suplimentare de căldură și material combustibil pe timp de iarnă și păstrarea răcorii pe timp de vară. Deschiderea spre exterior a acestora nu permitea vântului din timpul furtunilor

să distrugă tocul ferestrelor și să aibă acces în spațiul locuibil.

Tot în acest scop, ușile erau prevăzute cu praguri (împiedicau circulația liberă a aerului rece), iar coșurile de fum se opreau în acoperiș, podul încălzit de aerul cald devenind o zonă tampon între interior și exterior.

În concepția tradițională, o casă se considera reușit construită dacă îndeplinea două criterii: „să păstreze căldura iarna și răcoarea primăvara” și „pereții să poată respira”. Pentru a urma aceste deziderate, țaranul nostru a știut să-și aleagă cu iscusință cele mai corecte și ecologice resurse naturale și să le folosească abil și rațional în producerea noilor materiale de construcție.

Trăind în armonie cu mediul său, omul din spațiul rural a ținut să se folosească în construcția locuinței sale resursele care îi erau la îndemână. *Materialele folosite* depindeau, desigur, în mare măsură de specificul zonei în care se afla gospodăria. Pentru noi acesta a fost în primul rând lemnul, apoi lutul și piatră. Treptat lemnul este înlocuit de lut sau lut și piatră etc.

Lemnul a fost utilizat în Moldova și datorită ușurinței cu care poate fi prelucrat. Cea mai accesibilă tehnică de construcție au fost cununile din bârne, așezate orizontal. Elevația locuinței se realiza pe o talpă masivă din stejar ce marca conturul construcției, cioplită în muchii și sprijinită pe o fundație din piatră de carieră sau bolovani de râu. În dependență de mărimea construcției, pereții se executau dintr-o singură lungime de bârnă sau din două lungimi în-nădite. Prinderea bârnelor în rama ferestrelor sau în tocul ușii se făcea în tehnica amnarelor [4, p. 133].

Odată cu defrișarea pădurilor lemnul devine deficitar și una din tehnicile care au venit să înlocuiască cununile din bârne lungi, a fost în „paiantă”, numită și „nemțească”, iar în mediul popular – „în furci”. La casele în paiantă, talpa, bârnele cosoroabei alcătuiesc scheletul lemnos de rezistență al construcției, care se completează cu o structură lemnoasă de armare din nuiele și apoi cu pământ.

Se spunea că, lemnele pentru casă trebuie tăiate doar în anumite anotimpuri, până ce nu dădea frunza, altfel nu erau rezistente [2, pp. 90-96]. Acest fapt indică repetat despre cunoștințele aprofundate ale strămoșilor noștri a ciclurilor biologice ale arborilor, cărora le sunt caracteristice perioade de creștere intensă și dezvoltare și perioade de stagnare, de pregătire pentru iarnă. Tot în acest sens, se obișnuia de a tăia copacii numai în lună plină, astfel se credea că lemnul va fi mâncat de cari [1, pp. 72-79].

Pentru a evita omiterile unor norme și reguli, când se făcea vreo casă în sat, proprietarul se con-

sulta neapărat cu meșterul lemnar în privința tipului de lemn pe care urme să-l aleagă. De obicei, aceste persoane erau buni meseriași și cunoscători ai proprietăților lemnului. Potrivit lor, informație validată și de literatura de specialitate, „lemnul crescut la față soarelui, la loc gras e slab”, iar cel crescut „la dos și la loc rău e mai tare” [3, p. 303].

În alegerea lemnului existau și foarte multe restricții. Astfel, nu se recomanda a pune la case lemn de carpen, căci se credea că „se aprinde și pocnește întotdeauna” [10, p. 158] sau „lemn trosnit” [7, p. 18], adică atins de fulger. Aici, regăsim voalat sub superstiție reminiscențe ale cunoștințelor populare despre capacitatea unor specii de copaci de a atrage fulgere.

Pentru a evita risipa de material lemnos, se întâmpla ca în construcția caselor noi, oamenii să folosească lemn rămas din dărâmarea construcțiilor mai vechi. Mai mult ca atât, uneori ușile și ferestrele de la o casă mai veche, dacă nu erau mâncate de carii, puteau fi refolosite în construcția noilor locuințe, a bucătăriilor de vară, acareturilor etc.

Un alt material sănătos și rezistent, foarte des uzitat de poporul nostru în construcția caselor, a fost lutul. El constituia elementul indispensabil din oricare amestec tradițional, folosit la ridicarea pereților. Pentru că are o încărcătură magnetică, făcea posibilă alipirea altor ingrediente, cum ar fi nisipul și pietrișul. Când este ud, lutul devine atât de lipicios și alunecos, încât poate fi întins și modelat foarte ușor. O argilă maleabilă era preferată în cazurile în care era luată pentru tencuiala pereților, iar una mai nisipoasă, pietroasă – în cazurile când se lua pentru construcția zidurilor din pământ.

Meșterii, dar și majoritatea gospodărilor, cunoșteau foarte bine proprietățile lutului. De aceea, cu cel puțin 24 de ore înainte de folosirea lui, lutul se amesteca cu apă pentru o omogenizare corespunzătoare și o aderență sporită, apoi se călca cu caii sau însăși de către oamenii veniți la clacă și doar apoi se punea pe pereții casei. Pentru a mări efectul de termoizolare, țărani îndătinai a pune în amestecul de lut cu bălegar și paie, stuf, lână, cânepă (materiale ce au în componență lor celule mici de aer). Adăugarea paielor se făcea, de obicei, cu furcile la nivelul solului, în apropierea peretelui unde urmau a fi puse².

Remarcabil e faptul că, toate materialele folosite de săteni au proprietăți de înmagazinare și acumulare a căldurii. Dar, acestea puteau avea „efect termoizolator” numai dacă pereții aveau o anumită grosime (de exemplu: lemn minimum 40 cm, lut minimum 60-70 cm sau piatră minimum 100 cm).

Protecția contra infiltrației apei/ umezelii era asigurată prin diferite mijloace, cum ar fi: ridicarea locuințelor de la nivelul terenului și prevenirea infil-

trațiilor prin executarea infrastructurii din materiale rezistente la apă sau tratate contra pericolului de deteriorare în contact cu apa [5, p. 158], ridicarea înălțimii acoperișului, utilizarea varului pentru mortar și tencuiei, avansarea streșinilor în consolă etc.

Deseori, hidroizolarea se realiza prin intermediul unei tălpi de lemn acoperit cu smoală, saci cu pietriș, sau talpă construită din lemn acoperit cu smoală, umplută cu pietriș. Acest timp de izolare termică se făcea mai ales începând cu a doua jumătate a sec. XX, odată cu intrarea în uz a betonului, care datorită capilarității sale, a cauzat destulă umezeală în case.

După cum am remarcat și mai sus, pentru a evita umiditatea și a avea o casă sănătoasă, se recomanda ca pereții să fie construiți cât mai groși posibil. Acest fapt se explică astfel: „dacă grosimea pereților e relativă, aerul rece din exterior intră mai adânc în perete (pe timp de iarnă) și, întâlnindu-se cu aerul cald din interior va produce în perete condens, care va distruge materialele organice mai slabe (paiele, apoi stuful și lemnul), ceea ce, inevitabil, duce la apariția mușgaiului sau chiar la slăbirea structurii peretelui.

Zugrăveala și lipitul pereților (tencuiala) era simplă și, desigur, din materiale ecologice, permițând peretelui să respire. De obicei, interiorul casei era lipit de către femei cu argilă, amestecată cu pleavă [4, p. 137] în două straturi și zugrăvit cu var, iar pereții din exterior erau cu tencuiala din nisip și var, dar și cu zugrăveala cu var. La mijlocul sec. XX, în unele case din nord există tendința de a decora pereții și pe interior cu o tencuială din nisip grunjos și amestecat cu var. După punerea lutului pe pereți, casa trebuia să rămână un an așa, să se zvânte bine. Nu erau recomandate tencuiele pe baza de ciment.

Elemente succint enunțate pot fi incluse în proiectarea locuințelor contemporane, fapt ce va conduce la creșterea gradului de confort în raport cu mediul înconjurător.

În aceste condiții credem că o reîntoarcere la principiile constructive tradiționale poate reduce semnificativ din poluarea mediului și cheltuielile pe care un echipament sofisticat le poate impune, totodată respectând nevoile oamenilor.

Rezumăm prin a conchide că, populația autohtonă a știut să se adapteze perfect potențialului natural oferit de relieful, clima și biodiversitatea regiunii. Neacceptând degradarea echilibrului ecologic, țărani au reușit să obțină rezultate bune și să evite sărăcirea terenului, a știut să folosească calendarul solar și pe cel lunar în scopul unui randament cât mai ridicat al muncilor sale, fie că este vorba de agricultură sau de oricare altă ocupație.

Zonele naturale au inspirat un anumit tip de case, la construirea cărora se folosesc materiale na-

turale, ca lemnul, lutul, piatra, varul. Acoperișurile de paie/stuf sau oale, ferestrele înguste și mici, care lasă lumina să intre, dar protejează de bătaia directă a razelor soarelui, sunt numai câteva dintre caracteristicile acestor construcții elegante și raționale.

Informatori

1. Donea T, 86 ani, satul Crihana Veche, raionul Cahul.
2. Munteanu E, 94 ani, satul Lăpușna, raionul Hâncești.

Note

- ¹ Donea T., 86 ani, satul Crihana Veche, raionul Cahul.
- ² Munteanu E., 94 ani, satul Lăpușna, raionul Hâncești.

Referințe bibliografice / References

1. Budiș M. Gospodăria rurală din România. Vol. I. Muntenia, Oltenia, Dobrogea. București: Editura Etnologică, 2004. 220 p.
2. Budiș M. Gospodăria rurală tradițională. In: Imagini și permanențe în etnologia românească. Chișinău: Știința, 1992, pp. 90-96.
3. Butură V. Străvechi mărturii de civilizație românească: Transilvania, studiu etnografic. Editura și Enciclopedică, 1989. 303 p.
4. Ciocanu M. Cartea etnografului. Colecții muzeale, obiceiuri și tradiții populare. Chișinău, 2019. 135 p.
5. Cocheci D. Întoarcere în trecut. In: Ethnos. Revistă științifică de etnografie, folclor, artă populară. București: Museion, 1994. 158 p.
6. Grădinaru N., Ciocanu M. Cunoștințe, practici și simboluri despre om, natură și cosmos. In: Registrul Patrimoniului Cultural Imaterial. Ghid practic. Cap. VI. Chișinău: Unesco Moscow Office, 2011. 120 p.
7. Olărescu A. Tradiția spațiului rural construit. Argeș și Muscel. Editura Universității Transilvania din Brașov, 2012. 18 p.
8. Olteanu A. Reprezentări ale spațiului în credințele populare. București: Paideia, 2009. 348 p.
9. Șișcanu E. Gospodăria și locuința din s. Lozova: tradiție și modernitate. In: Viața cotidiană în spațiul Est-European din cele mai vechi timpuri până în prezent: abordări interdisciplinare. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 30 octombrie, 2018. 68 p.
10. Niculiță-Voronca E. Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică. Vol. I-II. București: Saeculum Vizual, 2015. 942 p.
11. Моисеев Н. Н. Современный рационализм. М.: МГВП КОКС, 1995. 376 с. / Moiseev N. N. Sovremenny ratsionalizm. M.: MGVP KOKS, 1995. 376 s.

Natalia Grădinaru (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Наталья Грэдинару (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Natalia Gradinaru (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Centre of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: gradinarunatalia23@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8144-5997>